

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.15, november 2019

Indledningen er redigeret af Holger Berg

Tilsyn ved Klaus Nielsen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktcommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2026

Indledning til

[Anmeldelse af] *Haandbog i Middel- Alderens Historie* og *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Anden Deel*

ved Ole Vind

Indhold

- 1 Biografisk baggrund
- 2 Et mesterstykke af guddomskunst
- 3 Kirken, islam og korstogene
- 4 Udbredelse, anvendelse og vurdering
- 5 Anvendt litteratur

1 Biografisk baggrund

Haandbog i Middel-Alderens Historie udgør anden del af *Haandbog i Verdens-Historien*, hvis første del om oldtiden udkom i 1833 og hvis tredje og sidste del om den nyere tid indtil 1715 udkom 1843-1856. Håndbogen udgør med sine i alt godt 1800 trykte sider det mest omfangsrige værk i forfatterskabet og markerer højdepunktet for Grundtvigs livslange arbejde med verdenshistorien.

I Grundtvigs første verdenskrønike fra 1812 indgik i titlen frasen 'i sammenhæng' som udtryk for, at han ikke blot ville skildre begivenheder i kronologisk rækkefølge, men også som udtryk for åndelige kræfter med en retning og et mål styret af det guddommelige forsyn. Det gjaldt om at følge "Ideen om Tidernes Sammenhæng og Kristus i deres Middelpunkt" (Grundtvig 1812, s. XXVI). Denne ide ligger bag alle Grundtvigs senere historiske værker.

Med den omarbejdede verdenskrønike fra 1817 bliver ideerne om folk og folkeånder centrale (se [indledningen til Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det Lutherske Tidsrum](#)), men historiesynet fik først sin endelige og afklarede form med *Nordens Mythologi* fra 1832. Her gav Grundtvig under betegnelsen *Universal-Historisk Vidskab* (s. 1-46) et koncentreret udtryk for den historiefilosofi, der udfoldes med de tre bind af *Haandbog i Verdens-Historien*.

Historiefilosofien kommer særlig markant til orde i *Haandbog i Middel-Alderens Historie*, som er den mest særprægede af værkets tre dele. For mere om historiefilosofien, herunder ideen om de fire 'hovedfolk', og om den biografiske baggrund i øvrigt og brugen af kilder, henvises til [indledningen til Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel](#).

Det skal tilføjes, at i middelalderbogen nævner Grundtvig som inspiration på linje med Johannes von Müllers verdenshistorie Edward Gibbons *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* fra 1776-1788. Begge har han anvendt og de anerkendes med taknemmelighed, skønt de langt fra opfylder Grundtvigs krav til universalhistorisk sans.

2 Et mesterstykke af guddomskunst

Middelalderen forløb hos Grundtvig ligesom hos Gibbon fra kristendommens opståen til og med Konstantinopels fald i 1453, og hvor skuepladsen i første del om oldtiden var verden omkring Middelhavet, så flyttede den i middelalderen til 'Nørre-Leden', det nye kristne Nordvesteuropa. Han fandt det "indlysende, at 'Christenheden' indslutter den egenlige Skue-Plads, for Menneske-Livet i Middel-Alderens" (Grundtvig 1836, s. 9).

Til Grundtvigs historiefilosofi hørte ideen om verdenshistorien i analogi med det naturlige, menneskelige levnedsløb gennem livsaldre (s. 3-9). Oldtiden var ungdomstiden, fantasiens tidsalder. Middelalderen var som menneskeslægtens manddomsalder knyttet til følelsen og handlekraften – synligt lige fuldt i kirke, klostre, kunst og i korstogenes kraftfulde bedrifter. Og som følelsens og hjertets tidsalder var middelalderen i særlig grad knyttet til kvinden, for "Kvinden er nemlig, som vi alle veed, den menneskelige Følelse i egen Person" (s. 8).

Herom vidnede blandt andet kirkens Mariadyrkelse. At kirken og korstogene fylder i Grundtvigs middelalderhistorie adskiller den ikke fra de gængse. Det gør derimod bogens centrale og overgribende tema: nordboernes, de nordisk-germanske folkeslags indtræden på verdenshistoriens scene som arvtagere og fornyere af den kristendom, som kom sydfra.

Med Romerrigets sammenbrud havde historiens tre første hovedfolk, jøderne, grækerne og romerne, udspillet deres rolle. Men "Forsynet havde Christendommen i Bag-Haanden" (Grundtvig 1833, s. 426) og ved hjælp af det fjerde hovedfolk, nordboerne, gjorde forsynet et "Mester-Stykke af Guddoms-Konst" (Grundtvig 1836, s. 13) ved at skabe en "ny Folke-Verden, der vedligeholdte aandig Forbindelse med den Gamle, og var skikket til en Forstands-Udvikling af Old-Tidens høieste Anskuelse" (s. 12 f.).

Det er mødet mellem den nordiske folkeånd, 'Nordens kæmpeånd', og kristendommen, der er hjertet i Grundtvigs middelalderhistorie og i grunden i hans hele historiefilosofi. Dette møde skete med folkevandringerne, hvorved folk af nordisk-germansk afstamning som goter, langobarder, frankere, anglere, saksere, angelsaksere og normanner udvandrede fra Skandinavien og Nordtyskland mod syd og vest og dannede nye riger og ved at antage kristendommen fornyede denne.

En central rolle spillede angelsakserne, hvis litteratur Grundtvig gennem mange år havde været optaget af, og som havde bragt ham til England på rejser i 1829-1831. I Beowulf-kvadet og Cædmons digtning havde han fundet vidnesbyrd om ægte nordisk folkeånd (Vind 1999, s. 172-181), og her fandt han nøglen til middelalderens universalhistoriske betydning.

Helt afgørende var det for Grundtvig, at angelsakserne kristnedes fra omkring år 600 gennem romersk-katolske munke. Herfra spredtes kristendommen til Tyskland og Norden med bevarelse af romerkirkens apostolske trosbekendelse, som for Grundtvig var kendetegnet for sand kristendom. Andre former for kristendom i middelalderen, den østlige ortodokse, den arianske, irsk-keltiske og pelagianske nævnes men afvises alle som uægte og kætterske (Grundtvig 1836, s. 52-56 og 204 f.).

Grundtvigs skildring af de nordisk-germanske folks vandringer og bedrifter inddrager kun andre folkeslag som hunner, byzantinere og arabere som modspillere, der skærper den nordiske folkeånds kampvilje. Skildringen, som i tid rækker fra romerrigetets sammenbrud til omkring år 1100 med det første korstog, udgør tæt ved halvdelen af *Haandbog i Middel-Alderens Historie*.

3 Kirken, islam og korstogene

Bogens længste afsnit, *Kirke-Riget og Korstogene*, handler først og fremmest om de frankiske og normanniske – og dermed i grunden nordiske – korstog samt korsridderens bedrifter i kampen mod den islamiske verden. I denne konfrontation så Grundtvig forsynets klare plan: at styrke de nordisk-germanske folk ved at give dem lejlighed til at øve deres kræfter og hævde deres tro.

Det var for Grundtvig ikke noget tilfælde, men derimod forsynets plan, at islams fremvækst skete i det syvende århundrede, netop samtidig med kristendommens genfødsel hos angelsakserne gennem romerkirkens mission.

Grundtvig ville med sin verdenshistorie skrive statshistorie, men efter Konstantin den Store blev kirkehistorien åbenbart en vigtig del af statshistorien. Kirkeriget betyder i Grundtvigs sprog kirken som verdslig institution til forskel fra den kristne menighed i åndelig forstand, 'Christus-Riget'. For Grundtvig betød den romersk-katolske kirke kristeligt set et åndeligt lavpunkt i kirkehistorien, men var dog forsynets redskab til på længere sigt at genrejse en sandere kristendom. Derfor måtte den spille en hovedrolle i middelalderens historie som statshistorie (Vind 1999, s. 298-303).

Som en vigtig del af forsynets plan giver Grundtvig Muhammed og islams fødsel en ret udførlig omtale (Grundtvig 1836, s. 137-156). Skønt man ikke kan sammenligne islam med kristendommen, så er den dog "virkelig i sin Oprindelse en *aandig Kraft*, der begejstrede Mahomed og *hans* Araber, og maatte forekomme alle halv og heel-

dyriske Folke-Færd guddommelig” (s. 139 f.). Muhammed var en profet med åndelig sans som Israels profeter, men en falsk profet, der ikke lod sig lede af den sande Gud.

Pavekirkens magt nåede et højdepunkt i 1073 med den handlekraftige og kampberedte pave Gregor den Syvende – ifølge Grundtvig “en Toscaner af Fødsel, og ventelig en *Gother* af Herkomst, da hans Døbe-Navn, *Hildebrand* (Slag-Sværd) er ægte *Nordisk*” (s. 403 f.). Grundtvig undlader heller ikke at notere, at efterfølgeren, Urban den Anden, var af frankisk, altså også af nordisk-germansk oprindelse. I Urbans berømte tale på kirkemødet i Clermont i 1095, der satte gang i korstogene, så Grundtvig et af de bedste eksempler på kraften i “det *levende Ord*” (s. 416).

Korstogenes blanding af pilgrimsrejse, eventyrlyst og hellig krig havde tidligt inspireret til dramatiske krøniker. Herfra genfortalte Grundtvig udførligt med åbenlys beundring for korsriddernes heltegerninger, og især detaljeret om det første korstog og dets berømte anførere.

Et højdepunkt var indtagelsen af Antiochia i 1098, hvor Grundtvig også medtager de mirakuløse hændelser som fundet af den hellige lanse og synet af den himmelske hærske i luften. Han tilføjer, at det er “aldrig faldet noget rigtigt Menneske ind at ahne noget Bedrageri” (s. 452). Dermed vendte han sig bevidst mod tidens mere rationalistiske historieskrivning. Således havde allerede Gibbon betegnet krønikernes mirakler som historisk utroværdige (Vind 1999, s. 343 f.).

Et tilsvarende højdepunkt var indtagelsen i 1099 af Jerusalem, “og her, hvor Alt sprang over Klingen og Blodet paa sine Steder ret egentlig gik til Hestenes Bidsler, skulde nu vel, efter vore ‘*dydsirede* Forskrifter’, baade Skriver og Læser blive ømme om Hjertet eller dog *lade*, som de blev det” (Grundtvig 1836, s. 459). Han advarede direkte mod at “brændemærke den *Ædleste af alle Krige* under Solen, som det ‘Store Kors-Tog’ var, med de lumpneste Navne vi kan optænke” (s. 462).

Med korstogene var middelalderens historie i det store forbi, set i Grundtvigs universalhistoriske perspektiv. Til slut beskrives kort etableringen af de nye kristne riger på nordisk-germansk grund i Nordvesteuropa og Italien, hvor renæssancen gav forvarsler om en kommende ‘nytårstid’, som dog ikke kunne komme til udfoldelse blandt de romaniserede nordisk-germanske folk.

Karakteristisk fremhæver Grundtvig dog, at den frihedsånd, der hører til den nordiske folkeånds særkende, i England spores i middelalderen med *Magna Charta* og *House of Commons* (s. 589-592). Og han får plads til at nævne Schweiz som et “*Sydligt Island*” (s. 619), der også vidner om en særegen frihedsånd. Hertil kom, at Johannes von Müller var schweizer. Grundtvig finder det sandsynligt, at schweizerne har nordiske – ud fra navnet måske svenske – rødder.

Grundtvigs middelalderhistorie er historien om den nordiske kæmpeånd og dens bedrifter – uden for Norden. De ikke-udvandrede nordiske folk skulle først i menneskeslægtens alderdom, ‘nytårstiden’ som forstandens og eftertankens tidsalder, opfylde deres verdenshistoriske kald til “en Forstands-Udvikling af Old-Tidens høieste Anskuelse” (s. 13) – hvormed Grundtvig også tænker på sin egen universalhistoriske Vidskab.

Med bogen udfoldede Grundtvig i bred fortællestil, hvad han i 1832 havde formuleret i få linjer om forsynets plan med middelalderen:

den gamle Folke-Verden omkring Middel-Havet var fordærvet og fordømt, og maatte forgaae, skøndt Slægtens timelige Maal var ingenlunde naaet, og derfor maatte der skabes en ny Folke-Verden omkring de Nordiske Vande; men dertil udkrævedes en Folke-Blanding, og en Middel-Alder, hvorved paa den ene Side Sammenhængen med Old-Tiden bevaredes, og de Nordiske Stammer udvikledes til at forstaae den, men forhindredes dog fra at faae deres egenlige Vidskabs Tid, før den kunde blive Universal-Historisk (Grundtvig 1832, s. 119).

4 Udbredelse, anvendelse og vurdering

Med hensyn til udbredelsen og anvendelsen af *Haandbog i Middel-Alderens Historie* henvises til [indledningen til *Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel*](#).

Henvisningen gælder også vurderingen, hvor det dog skal tilføjes, at middelalderbogen blev vurderet højere end værkets første og tredje del. Således påskønnede historikeren Johannes Steenstrup især bogens behandling af angelsaksernes litteratur og den “dybe Forstaaelse af den engelske Oldtid” (Steenstrup 1889, s. 73).

Det var dog især i grundtvigske kredse, at middelalderbogen fik en særlig status. Holger Begtrup fandt, at den var “et af Grundtvigs Hovedværker, i visse Maader hans genialeste Skrift” (Begtrup 1907b, s. 532). For Begtrup var det værdifulde i hele *Haandbog i Verdens-Historien* ikke så meget skildringen af historiens gang som det bagvedliggende historie- og livssyn, “især i Middelalderens Historie” (Begtrup 1907a, s. 6).

Grundtvig satte selv middelalderbogen højt og beklagede dens ringe gennemslagskraft (Vind 1999, s. 146). Bogens historiske sammenkædning af det nordiske og det kristne gjorde den sammen med *Nordens Mythologi* fra 1832 til en slags programskrift for de grundtvigske fri- og højskoler (Vind 1999, s. 493-505). Bogens særstatus fremgår også af, at da en stigende efterspørgsel fra grundtvigske kredse førte til udgivelsen af en anden udgave af *Haandbog i Verdens-Historien*, så udkom *Haandbog i Middelalderens Historie* tidligst, i 1862, mens første og tredje del udkom i 1867 og 1869.

5 Anvendt litteratur

- Begtrup, Holger (1907a) “[Indledning til] *Haandbog i Verdens-Historien*” i *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, 1-10, bind 6, s. 5 f. København.
- Begtrup, Holger (1907b) “[Indledning til] *Haandbog i Middel-Alderens Historie*” i *N.F.S. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, 1-10, bind 6, s. 532. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1812) *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1817) *Udsigt over Verdens-Krøniken fornemmelig i det Lutherske Tidsrum*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1833) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Første Deel*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1836) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Anden Deel*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1843-1856) *Haandbog i Verdens-Historien. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg. Tredje Deel*. København.
- Grundtvig N.F.S. (1862) *Haandbog i Middelalderens Historie efter de bedste Kilder*. 2. udg. København.
- Grundtvig N.F.S. (1867) *Haandbog i Oldtidens Historie efter de bedste Kilder*. 2. udg. København.
- Grundtvig N.F.S. (1869) *Haandbog i Nyaarstidens Historie efter de bedste Kilder*. 2. udg. København.
- Steenstrup, Johs. (1889) *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801-1863)*. København.
- Vind, Ole (1999) *Grundtvigs historiefilosofi*. København.